

УДК 94 (477) : 070 (0.036)

**СТАНОВИЩЕ ПРЕСИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ СИЛ
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1989-1997 рр.)****Андрій Кожанов**Національний університет «Одеська морська академія»
Україна, 65029, м. Одеса, вул. Дідрихсона, 8
e-mail: n-dre-y@mail.ru

У сучасних умовах перманентного державотворення та формування громадянського суспільства актуальним напрямом дослідження є преса національно-демократичних організацій, які послідовно відстоювали та реалізовували основні засади та принципи зазначених процесів. Саме національно-демократична преса слугувала засобом здійснення діалогу з суспільством, репрезентувала ідеологічну базу своїх засновників. Друковані видання таких об'єднань виступають цілісною системою з низкою проблем, що потребують наукового осмислення.

Окремі аспекти пропонованої теми представлені працями В. Даниленка і М. Смольницької [1], В. Деревінського [2], Г. Гончарука [3], В. Кіпіані [4], О. Федотової [5], О. Шипотілової [6].

Метою дослідження є аналіз діяльності журналістів і видань національно-демократичного напрямку на півдні України, що справили значний вплив на розвиток регіону, консолідацію його конструктивних сил.

Невирішеними раніше частинами загальної проблеми є вивчення видавничої справи Народного Руху України, Української республіканської партії, Української Гельсінської спілки та ін., визначення впливу друкованих ЗМІ зазначених організацій на соціокультурний розвиток регіону, рівень ефективності інформування громадськості з питань державного, культурного і духовного поступу.

Криза політичної системи Радянського Союзу та процес перебудови спровокували формування нової системи поглядів і цінностей, що логічно втілювалися у низці неформальних об'єднань і відповідних ЗМІ. Значна частина позацензурних (неформальних) видань протягом 1989-1990 рр. заснована організаціями, що сповідували ідеї націонал-демократії, відродження української культури (мови, традиційного мистецтва, тощо), більш радикальні – державної самостійності. Видавнича справа національно-демократичних організацій стала підґрунтям для набуття досвіду у створенні

нових ЗМІ незалежної України в якості друкованих органів політичних партій або незалежних газет.

Зазначені особливості громадського руху характерні і для півдня України. У грудні 1989 р. Миколаївська крайова організація Народного Руху України видала перший номер місцевої газети «Чорноморія» [7, с. 1], яка стала першою незалежною газетою неформальних об'єднань області. У випуску містилися привітання з Новорічними та Різдвяними святами, резолюція Установчого з'їзду Народного Руху України про національну символіку, стаття В. Чорновола «Дочекалися» та коментар щодо вересневого (1989 р.) пленуму ЦК КПРС [8, с. 1].

Варто підкреслити, що у колонці під заголовком «Пам'ять по-миколаївські» рухівці висловили невдоволення щодо рішення міськвиконкому від жовтня 1989 р. про перейменування вулиці Плехановської на Потьомкінську у місті Миколаєві. Власну позицію вони обґрунтовували тим, що Г. Потьомкін був катом українського народу, саме за його наказу кошового отамана П. Калнишевського засуджено до довічного ув'язнення [9, с. 4].

Головним редактором «Чорноморія» був поет І. Царинний. Газета друкувалася у Вільнюсі, а привезені її екземпляри сортирувалися у помешканні сім'ї А. Іванюченка, у квартирах І. Гаврилишина, О. Мота, у будинках В. Кацана та ветерана ОУН-УПА П. Саранчука. Потім газету поширювали активісти у Миколаєві й у районних центрах області [10, с. 7].

Матеріальне становище «Чорноморія», як і більшості неформальних видань УРСР, було вкрай складним. Коштів на друк не вистачало, тому члени крайового Руху змушені були звертатися до жителів Миколаївщини з проханням пожертв на незалежну пресу. Небайдужі люди знаходилися і допомагали її функціонуванню. Наприклад, за даними другого номеру газети, такими доброчіями й організаціями стали: В. Авраменко – 100 крб., місцеве Товариство української мови імені Т. Шевченка –

47 крб., та І. Лисенко – 30 крб. [11, с. 2].

До кола журналістів «Чорноморія» входили перші миколаївські рухівці, а також члени УГС: поети – Д. Кремінь, В. Бойченко, О. Різниченко, перший голова місцевого Руху – І. Грасевич, робітники, лікарі, інженери – В. Сліпець, Р. Шпак, В. Кучеренко, Б. Мороз, Т. і В. Кіпери, О. Балушкін, Н. Царинна, С. Вдовиця, Н. Самолевська, О. Канцєбовський, В. Рукавишніков, А. Тертичний, Л. Кричевська, студенти місцевих інститутів та ін. [12, с. 7]. До речі творчий шлях відомого українського журналіста В. Кіпіані розпочинався з роботи у зазначеній газеті.

Тематика видання охоплювала різні актуальні проблеми регіону – це і повернення історичної пам'яті українського народу, свавілля комуністичної влади, боротьба партійних функціонерів з неформальним рухом. Окрім того, газета подавала інформацію, яку замовчувала обласна преса, наприклад, про те, що оргкомітет Миколаївського відділення товариства «Меморіал» активно відшукує місця захоронення жертв масових репресій 1937-1941 рр. у регіоні [13, с. 4].

Також у цей час членами УГС і журналістами «Чорноморія» засновано газету «На сторожі».

12 листопада 1993 р. світ побачив часопис «Український Південь», що став консолідуючою трибуною усіх національно-демократичних сил Миколаївської області [14, с. 2]. У першому номері представлені матеріали громадсько-політичної, культурної та розважальної тематики. На титульній сторінці голова НРУ В'ячеслав Чорновіл привітав першу миколаївську рухівську газету, в якій зазначив: «Сьогодні, коли незалежна Українська держава опинилася в дуже складному становищі, коли необхідно негайно міняти збанкрутілу політичну систему, розпочинати реформи, зупинити зубожіння народу, стати поперек дороги мафії і злочинності, роль демократичної преси важко переоцінити» [15, с. 2].

Шеф-редактором «Українського Півдня» став голова Миколаївської крайової організації НРУ Ю. Діденко. Становленню часопису сприяли журналісти В. Ільїн, Д. Кремінь, А. Колесник, М. Баранов, В. Бойченко й ін. У 1994 р. газета «Український Південь» отримала статус загальноукраїнської [16, с. 2].

Упродовж 1994-1995 рр. кількість читачів «Українського Півдня» по передплаті збільшилась у 20 разів і складала близько 15 тисяч [17, с. 1]. Розширення читацької аудиторії підтверджує зростаючий інтерес до ма-

теріалів, які подавав часопис.

За відносно невеликий термін становлення (з 1993 по 1995 рр.), газета стала провідником національного відродження Миколаївської області. «Український Південь» виступав джерелом інформації про діяльність організацій Народного Руху України, Одеської крайової організації [18, с. 3]. На шпальтах часопису регулярно друкувались колонки «Рух-прес», агенції «Південь», а також додаток «Шкільні литаври», в якому педагоги миколаївських шкіл давали поради вчителям стосовно ведення виховної роботи серед молоді.

Місцева влада всілякими засобами перешкоджала функціонуванню газети, наприклад, штучно ускладнюючи процес оформлення передплати часопису. У восьмому номері щотижневика (від 24 лютого 1994 р.) відмічено: «11 лютого 1994 р. при розповсюдженні газети «Український Південь», що подає критичні матеріали про зловживання можновладців усіх рангів – від обласної держадміністрації до представників Президента у районах – була спроба затримати активістів Руху на вулиці Радянській. Але, вбоявшись привернення уваги до цієї події, міліцейський наряд облишив розповсюджувачів» [19, с. 2].

Незважаючи на численні складнощі, часопис «Український Південь» став переможцем конкурсу «Засоби масової інформації для громадянського суспільства», організованого Фондом «Євразія». Головного редактора Юрія Діденка визнали одним із кращих журналістів-учасників цього конкурсу. Газета отримала грошову премію, її шеф-редактор – можливість стажуватися у західноєвропейських ЗМІ.

Національно-демократичні організації Миколаївщини стали співзасновниками низки видань в області. Серед таких, зокрема, газета «Миколаївський меридіан». Часопис засновано у травні 1990 р. як суто екологічний вісник під назвою «Родная природа». У 1994 р. Миколаївський Рух посприяв оновленню зазначеного ЗМІ [20, арк. 140]. Тематика часопису розширилась, видавці почали звертатись до проблем економіки, науки, техніки, медицини, краєзнавства, туризму, спорту.

У Новобузькому районі Миколаївська крайова організація НРУ у 1995 р. заснувала першу районну газету «Новобузький вісник» [21, с. 3].

Важливою віхою розвитку демократичної преси регіону стали Установчі збори Асоціації регіональної демократичної преси України, участь в якій взяла миколаївська делегація. У Києві у 1995 р. п'ятнадцять редакторів облас-

них і районних газет, засновниками яких є Рух, «Просвіта» й ін. обговорили катастрофічну ситуацію, в якій опинилась недержавна преса. Збори очолювали голова Руху, шеф-редактор газети «Час/time» В. Чорновіл і заступниця голови НРУ О. Бондаренко. Після короткого аналізу політичної й економічної ситуації В. Чорновіл обґрунтував необхідність об'єднання регіональних видань національно-демократичного спрямування. Для допомоги регіональній пресі під егідою Асоціації створена Міжнародна пресова фундація імені Василя Симоненка. До складу Асоціації увійшли п'ятнадцять газет різних регіонів України, у тому числі миколаївська газета «Український Південь» [22, с. 3].

На Херсонщині у травні 1990 р. вийшло декілька випусків газети крайової організації НРУ «Голос Таврії» як неформального видання. Газета була підготовлена Т. Семеном та О. Синьковською.

Завдяки закону «Про пресу...» «Голос Таврії» отримав можливість легального існування, але з об'єктивних причин, перший номер газети вийшов друком лише через півроку після реєстрації – 31 січня 1991 р. За словами головного редактора, дозвіл на реєстрацію газета отримала «з розрахунку властей на те, що в російськомовній області, за відсутності професійних кадрів, газета не матиме читачів і реальних можливостей для діяльності».

Видання очолив безробітний на той час А. Дикий, що став одним з наймолодших в Україні редакторів (у 23 роки). До цього, головний редактор «Голосу Таврії» був ініціатором створення осередку НРУ на Херсонщині, працював у багатотиражці «Текстильщик», але був змушений покинути роботу після того як місцева адміністрація дізналася про підготовлений ним для публікації матеріал. Інформація стосувалася керівних структур Херсонської області та носила компрометуючий характер [23, с. 5].

Перший номер газети друкувався у Червонограді Львівської області, куди доставлявся власними силами. Поширювалась газета на Херсонщині зусиллями громадських активістів, мала значний попит серед населення. Другий номер вийшов у херсонській міській друкарні практично «підпільно» за допомогою її директора Я. Королевича та головного інженера І. Жилиєва, які попри ризик (друк відбувався за офіційною заявкою, але без відома місцевої влади) взяли на себе відповідальність. Така самодіяльність ледь не коштувала їм посади. Третій номер видано у Снігурівській

районній друкарні Миколаївської області. Зусиллями райкому партії цей випуск ліквідовано, тому його довелося перевидавати знову на Львівщині, як і наступні номери. Шостий випуск вийшов друком у Новій Каховці, однак керівництву місцевої друкарні наказано в подальшому відмовляти редакції «Голосу Таврії» «за браком поліграфічних потужностей».

У «Союздруці» редакторів порадили звернутись за дозволом на офіційне розповсюдження через кіоски до обкому, але після отримання необхідних паперів відмовили. Фактично лише після невдалого перевороту ГКЧП до тижневика прийшли кваліфіковані журналісти, зв'язківці погодились розповсюджувати його, а поліграфісти – друкувати. Хоча на цьому проблеми не скінчилися. Редакція газети розміщувалася у підвальному приміщенні невеликої будівлі, де крім «Голосу Таврії» працювало представництво крайової організації НРУ, Партії демократичного відродження України, громади Української Автокефальної Православної Церкви.

Від самого початку газета перебувала на повному самофінансуванні (не мала своєї печатки та банківського рахунку, дотацій, фінансової підтримки від Руху). Через брак паперу не мала можливості відкрити передплату. Хоча, як зазначав А. Дикий «тираж газети при достатньому паперовому забезпеченні можна було б підняти до 30 тис. ...відчувається певний голод на видання... нас читають і за кордоном: у Канаді, Великобританії».

Після невдалого перевороту тираж зріс з чотирьох тисяч примірників до шести, що дало змогу окупити витрати на щотижневу підготовку випуску [24, с. 4]. Неодноразово газета друкувала матеріали, що викривали зловживання партійної номенклатури області. Тематика видання охоплювала питання політики й історії, культурного розвитку України, відбивала відкриту антикомуністичну позицію редакційного колективу.

За оцінкою «Журналіста України» газета «Голос Таврії» представляла найрадикальніше крило херсонської преси, цілеспрямовано пропагувала ідею збанкрутілої ідеології, на конкретних місцевих прикладах демонструвала історичну приреченість, «нежиттєздатність і прогнилість» тоталітарного режиму [25, с. 18].

Активною була видавнича діяльність національно-демократичних сил й на Одещині. 1 листопада 1994 р. у місті Ізмаїлі вийшов друком перший номер незалежної суспільно-політичної газети «Демократична трибуна». Її засновник – фірма «Інга» та Ізмаїльська орга-

нізація НРУ. Редактором був голова рухівської організації В.Вакулєнко. Формат часопису 220*300 мм, газета мала вісім сторінок. Матеріали друкувалися мовою оригіналу – українською та російською. У третьому номері «Демократична трибуна» повідомила своїм читачам про звітно-виборчу конференцію Ізмаїльського Руху, що відбулася 12 листопада 1994 р.

Перший номер часопису Великомихайлівської районної Ради НРУ на Одещині «Наш голос», що побачив світ 24 листопада 1994 р. Редактором часопису призначено голову місцевого Руху, завідувача райвідділом культури Г.Щепковського. На першій сторінці часопис розташував ухвалу районної Ради НРУ «Про будівництво пам'ятника Т.Г.Шевченку в селі Великамихайлівка». Пам'ятник Кобзареві зведено на добровільні пожертви населення.

У 1995 р. вийшов перший номер газети Одеської крайової організації НРУ «Рух», її редактором став голова місцевих рухівців, доктор наук, професор Віталій Швець [26, с. 255-256].

Таким чином, неформальний громадсько-політичний рух заклав основи альтернативної радянській журналістської діяльності, сформував кадровий потенціал української національно-демократичної періодики, що реалізувався у часи боротьби за незалежність і розбудови держави. Національно-демократичні видання безсумнівно відіграли важливу роль у процесі демократизації суспільства. Інформативна та пропагандистська діяльність преси формувала прогресивні світоглядні засади українського населення регіону, стимулювала відродження національної свідомості та патріотизму, послідовно стверджувала ідею політичного й економічного суверенітету. Преса національно-демократичних сил на півдні України чимало уваги присвятила питанням захисту інформаційного простору, розбудови громадянського суспільства, зовнішньополітичним аспектам життя країни.

Подальшою перспективою дослідження є вивчення досвіду діяльності друкованих та

інших видів ЗМІ, їх впливу на громадськість і формування інформаційного суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Даниленко В.М. Шлях до незалежності: громадські рухи й суспільні настрої в УРСР другої половини 1980-х рр. / В.М.Даниленко, М.К.Смольницька // Український історичний журнал. – 2011. – № 4. – С. 4-23.
2. Деревінський В. Журнал «Український вісник» (1987-1989 роки) / В.Деревінський // Українознавство – 2009. – № 3. – С. 204-207.
3. Гончарук Г.І. Народний Рух України. Історія: [монографія] / Григорій Іванович Гончарук. – Одеса: Астропринт, 1997. – 380 с.
4. Кіпіані В. Видавнича діяльність Української Гельсінської спілки / В.Кіпіані // Молода нація. – 2011. – спецвипуск. – С. 46-48.
5. Федотова О.О. Політична цензура друкованих видань в УСРР-УРСР (1917-1990 рр.) / Оксана Олегівна Федотова: [монографія]. – К: Парламентське вид-во, 2009. – 352 с.
6. Шипотілова О.П. Видавнича діяльність Миколаївської крайової (обласної) організації Народного Руху України (1989-1998 рр.) / О.П.Шипотілова // Інтелігенція і влада: громад.-політ. наук. зб. – Одеса: Астропринт, 2011. – Вип. 21. – С. 218-223.
7. Резолюція Установчого з'їзду Народного Руху України про національну символіку // Чорномор'я. – 1989. – № 1. – Грудень.
8. Там само.
9. Гаврилишин І. «Пам'ять» по-миколаївськи / І.Гаврилишин // Чорномор'я. – 1989. – № 1. – Грудень.
10. Іванюченко А. Коли мужчине сорок років (вибране) / А.Іванюченко. – Миколаїв, 1999. – 125 с.
11. Добровільні пожертви // Чорномор'я. – 1989. – № 2. – Грудень.
12. Іванюченко А. Коли мужчине сорок років (вибране) / А.Іванюченко. – Миколаїв, 1999. – 125 с.
13. Гіршберг А. Щоб пам'ятати / А.Гіршберг // Чорномор'я. – 1989. – № 2. – Грудень.
14. Рух – вагомий фактор української держави // Український Південь. – 1994. – № 30. – 15 вересня.
15. Там само.
16. Там само.
17. Шановні читачі! // Український Південь. – 1995. – № 1. – 5 січня.
18. Прес-центр «Південь» інформує // Український Південь. – 1995. – № 22. – 1 червня.
19. Повідомляє «МИКОЛАЇВРУХІНФОРМ» // Український Південь. – 1994. – № 8. – 24 лютого.
20. Архів Миколаївської крайової організації Народного Руху України (АМКО/НРУ), ф.1, оп.1, спр.13 «Листи, заяви, звернення 1994 р.», 145 арк.
21. Рух – робота на перспективу // Український Південь. – 1995. – № 6. – 9 лютого.
22. Журналісти демократичних видань об'єдналися. Давно пора! // Український Південь. – 1995. – № 17. – 27 квітня.
23. Качур С. Херсонська мозаїка / С.Качур // Журналіст України. – 1991. – № 12. – С. 4-18.
24. Там само.
25. Там само.
26. Гончарук Г.І. Народний Рух України. Історія: [монографія] / Григорій Іванович Гончарук. – Одеса: Астропринт, 1997. – 380 с.

Кожанов Андрій Становище преси українських національно-демократичних сил на півдні України (1989-1997 рр.)

У статті висвітлюються особливості становлення та діяльності друкованих ЗМІ національно-демократичного напрямку на півдні України. Автором проаналізовано суспільно-політичну ситуацію у регіоні та її вплив на низку демократичних видань, охарактеризовано тематичний зміст, проблематику публікацій, склад редакційних колективів, а також характер взаємовідносин досліджуваної преси з владними структурами.

Ключові слова: преса, Рух, Українська Гельсінська спілка, південь України, «Чорномор'я», «Український Південь»

Кожанов Андрей Положение прессы украинских национально-демократических сил на юге Украины (1989-1997 гг.)

В статье освещаются особенности становления и деятельности печатных СМИ национально-демократического направления на юге Украины. Автором проанализирована общественно-политическая ситуация в регионе и ее влияние на ряд демократических изданий, охарактеризованы тематическое содержание, проблематика публикаций, состав редакционных коллективов, а также характер взаимоотношений исследуемой прессы с властными структурами.

Ключевые слова: пресса, Рух, Украинский Хельсинский союз, юг Украины, «Черноморье», «Украинский Південь»

Kozhanov Andrew *The position press of Ukrainian national-democratic forces in the South of Ukraine (1989-1997)*

The article to elucidated the work of journalists and media national democratic trend in Southern Ukraine. The author analyzes the statistics for subscription, socio-political situation in the region through the prism provided by the press, and also found that the newspapers raised the issue of protection of information space, civil society, foreign and domestic aspects of life.

At last 1980's – early 90's social-political changes in the country leading to the deployment of an informal movement in the country and the emergence of alternative public network print media. For example, some publications are shown a complex way of becoming independent press, especially the relationship with the government. The main problem of the national press for democratic organizations in 1989-1991 was the lack of adequate funding, hence the limited circulation and readership numbers, meticulous attention to security organs, that examined such newspapers as uncontrolled podium to address the opposition. In the years of independence of Ukraine the situation investigated periodical is changed, it gets the pressure of the Communist Party, receives access to printing facilities. However, the chronic shortage of funds, lack of professional personnel, lack of support for independent journalism side state significantly limited the impact of information and the creativity democratic media in the region.

Keywords: *press, Rukh, The Ukrainian Helsinki union, southern Ukraine, «Black Sea coast», «Ukrainian South»*

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 26.01.2017 р.